

תמצית הפיץ חיים

סיכום קצר וברור של ספרי החפץ חיים

ספר חפץ חיים:

הלכות לשון הרע ורכילות לא נתבארו במקום אחד אלא הם מפוזרים במקומות שונים בש"ס ובפוסקים, והמציאות היא שרבים אינם יודעים את ההלכות בצורה ברורה, או שחושבים בטעות שבאופנים מסוימים מותר לדבר לשון הרע, וממילא רבים נכשלים בעונות אלו.

מטרת כתיבת ספר חפץ חיים היא לסדר במקום אחד את כל ההלכות בצורה ברורה, ועל ידי ידיעת ההלכות (בתוספת ידעת חומר עיון לשון הרע, וגודל השכר לשומר פיו ולשונו, וידיעת תחבולות ועצות איך להנצל מעונן זה, כמבואר בספר שמירת הלשון), יוכל האדם להתגבר על היצר הרע ולהמנע מחטאים אלו.

גודל חומר חטא הלשון - הקב"ה הבדילנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו והכניסנו לארץ הקודש כדי שנזכה לקיים כל מצוותיו, וכל כוונתו בזה לטובתנו שנוכל לקבל השפעת טובו וחסדו בעולם הזה ובעולם הבא. והקב"ה ציווה אותנו שלא נעזוב את התורה, ובימי בית ראשון העמיד לנו נביאים להחזירנו למוטב, ובבית שני אף שחסרו ה' דברים מ"מ היינו יכולים לקיים כל המצוות ולהשלים כל חלקי הנפש, אך גברה שנאת חינום ולשון הרע ביננו, ומטעם זה נחרב הבית וגלינו מארצנו, ואנו מתפללים לקב"ה שיקרב אותנו, אך תפילתנו לא מתקבלת כי מיום שנחרב בית המקדש יש חומה של ברזל שמפסיקה בין ישראל לאביהם שבשמים, אמנם הסיבה היא לא מצד הקב"ה אלא רק מצידנו, כי הקב"ה רוצה לגאול אותנו אפילו כשעדיין לא הגיע זמן הגאולה, ק"ו היום שעברו אלף השנים שנגזרו גלות, אלא שאין אנו מניחים לקב"ה שישרה שכינתו בתוכינו.

הסיבות לאריכות הגלות הם הרבה, אך חטא הלשון עולה על כולם מכמה טעמים: א' הוא הסיבה לגלותנו, וממילא כל זמן שלא יתוקן החטא איך ניגאל. ב' חטא המרגלים שמאז נגזר עלינו גלות, היה לשון הרע. ג' עון זה גורם שיהיו ישראל נרדים בפרך. ד' עון זה גורם לסילוק שכינה. ה' איך יחולו עלינו ברכותיו של הקב"ה כשאנו מורגלים בחטא שכתוב עליו ארור מפורש בתורה. ו' גודל עון זה הוא לאין שיעור שהוא ככופר בעיקר, וגם נפרעים ממנו בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא.

הטעם שהחמירה תורה בעון זה - א' משום שעון זה מעורר קטרוג גדול הגורם למוות וחרב והרג של אנשים רבים במקומות רבים. ב' שע"י שהאדם פוגם את הלשון הוא מונע מכל דיבורי

התורה והתפילה שלו לעלות למעלה, ומאין תבוא עזרתנו לביאת המשיח וכיוצא בזה. ג' חטא שרגלים הרבה אנשים לחטוא בזה הרבה פעמים, השפעת הקלקול למעלה מאד חמורה, אפילו בעון קטן, כ"ש בחטא זה שהוא חמור מאד.

חשיבות ידיעת הלכות לשון הרע שלכך נתחבר ספר זה - הסיבה שאיסור זה נעשה אצל רבים הפקר הוא מחמת מחשבת ההמון שאיסור לשון הרע הוא רק כשהדבר אינו אמת, והבעלי תורה יש להם טעויות בידיעת הדינים, וכגון התר דאפי תלתא ואפי מרא, או באיסור שלילת המעלות, ובאיסור קבלת לשון הרע בלב, או משמחשיבים את המדובר לרשע שמותר לדבר עליו. ומאידך פעמים שנראה לאדם שהכל אסור וממילא א"א לפרוש, ויש שחושבים שאינו עון אלא מידת חסידות. ועל כן נתחבר ספר זה שבו נתקבצו כל הדינים מש"ס ופוסקים למקום אחד. והכל כתוב בדקדוק רב, וכל הדינים הם מעיקר הדין ולא ממיידת חסידות, ולבד מההלכות יבואר גם כמה לאוין ועשין רגיל לעבור מי שאינו נזהר מלשון הרע ורכילות, אולי ינגף היצר כשיראה גודל המכשלה בזה. גם לימוד הלכות אלו משפיע על האדם כמ"ש חז"ל אם יגעת הרבה בדבריהם הקב"ה מסיר יצא הרע ממך. וע"י ההרגל במשך הזמן יוכל האדם לפרוש מחטא זה לגמרי. ואף שיש שיבואו להקל יותר ממה שכתוב, מ"מ צדיקים ילכו בס' וכו'. ואין לטעון כי מוטב שיהיו שוגגים וכו', כיון שבדבר המפורש בתורה לא אומרים כך, וחובה לדעת פרטי ההלכות ואפשר לקיימם, וגם ע"י הלימוד אף אם יחטא יצא מכלל בעלי לשון הרע, וידע בנפשו שחטא לפני ד', ויראה לפייס את חברו או לפחות שלא לדבר עליו עוד פעם.

למה הזהירה תורה על לשון הרע יותר משאר מידות רעות - מגודל אהבת ד' לישראל הרחיקם מהמידות הרעות, ובפרט הרחיקה התורה מלשון הרע ורכילות, שאף שאין לוקים על לאו זה, הרי הוא גורם למריבה ולרעות רבות ופעמים אף לשפיכות דמים, כמו שמצינו שחטא הנחש שגרם לגילוי עריות ולמיתתה לכל העולם היה ע"י לשון הרע, ועיקר ירידת ישראל למצרים היתה ע"י לשון הרע, וכן עיקר חטא המרגלים שהוא סיבת הגלות הוא לשון הרע, והריגת כל חכמי ישראל בימי שמעון בן שטח וחורבן ביתר היו ע"י רכילות, וכן עוד רעות עד אין מספר.

אלו איסורים עובר האדם בלשון הרע

מפני גודל הרעות שבחטא לשון הרע ורכילות הזהירה התורה עליו בפירוש בלאו ד"לא תלך רכיל" (משא"כ על שאר מידות רעות שלא נכתבו אלא ברמז), ובאמת בלשון הרע שייך לעבור כמעט על כל הלאוין והעשין שבין אדם לחבירו, ועל הרבה איסורים שבין אדם למקום, ולהלן יבוארו י"ז לאוין י"ד עשין וכמה ארורים ששייך לעבור עליהם בלשון הרע ורכילות, ומי שרגיל במידה רעה זו בודאי יעבור במשך הזמן על כולם. וכתב רבינו בסוף הפתיחה "ואבקש לידידי הקורא שזאת הפתיחה יקרא ויחזור ויקרא, כי היא בודאי תועיל לענין זה על להבא יותר מן הכל".

בכל האופנים הנ"ל עוברים בין בלשון הרע בין ברכילות, ואפילו על אמת, מלבד היכן שצוין אחרת.

איסור לא תלך רכיל בעמך הכונה שלא לומר לאדם מה עשה לו פלוני או אמר עליו, והיינו רכילות, ולשון הרע ג"כ בכלל לאו זה, ועובר בין בפניו בין שלא בפניו, והמקבל אינו עובר על לאו זה.

המספר או המקבל עובר על לא תשא שמע שוא, בין בפניו בין שלא בפניו.

המספר עובר על השמור בנגע הצרעת שזה אזהרה שלא לשכוח להזהר מלשון הרע שלא תבוא צרעת ע"ז, ואיסור זה הוא גם שלא בפניו, ולגבי המקבל אם הוא שותק ואינו מסייע למספר כלל, צ"ע אם עובר.

המספר בין בפניו בין שלא בפניו עובר בלפני עור מפני שמכשיל את המקבל, וככל שיתרבו השומעים יתרבה איסורו, והשומע הראשון עובר, אבל אם גם בלעדיו כבר היו שומעים יתכן שאינו עובר, ומ"מ יזהר לא לישב עמהם.

המספר לשון הרע אפילו על אמת ואפילו שלא בפניו עובר על השמור פן תשכח את ד' אלוקיך דמסתמא הוא גס רוח ואינו מכיר נגעי עצמו, ועון הגאווה קשה מאד, ואם מתכבד בקלון חבירו בודאי עובר (מלבד שאין לו חלק לעוה"ב, אמנם שלא בפניו אינו חמור כ"כ לענין עולם הבא, אבל איסור גאווה ושאר איסורים שייכים גם שלא בפניו). והמספר רכילות אינו עובר על לאו זה.

המספר והמקבל בפניו ושלא בפניו עוברים על לא תחללו את שם קדשי שכיון שאין בלשון הרע תאוה והנאה גשמית, הרי זה מרד ופריקת עול, וכל המבזה אפילו מצוה אחת ומיקל בכבוד שמים נקרא מחלל השם. ובפרט אם הוא איש חשוב שאם עושה דבר שנראה בעיני ההמון שהיא עבירה ואין ראוי לאדם כמוותו לעשות דבר כזה, אע"פ שגוף הדבר מותר, הרי זה חילול השם, (והמחלל שם שמים אין שיעור לעונשו, ואין כח לא בתשובה לכפר ולא ביסורים למרק ולא ביום הכיפורים, אלא כולם תולים ומיתה ממוקדת, ואפילו חילל

שם שמים בסתר נפרעים ממנו בגלוי, אחד שוגג ואחד מזיד בחילול השם), ואם דיבר ברבים חטאו גדול יותר.

המספר שלא בפניו עובר לפעמים על **לא תשנא את אחיך בלבבך** כגון אם בפניו מדבר שלום, וכ"ש אם מצוה שלא יספרו לו, (אבל כשמראה לו את השנאה אינו עובר על "לא תשנא" אלא על לא תקום ולא תטור ועל ואהבת לרעך כמוך). והמקבל אינו עובר על לאו זה.

אם מדבר מחמת שנאה שביקש ממנו טובה בדבר שאילת ממון וכדומה, ולא היטיבו, עובר על השנאה בלב על **לא תטור** (שאיסור זה אינו על הדיבור אלא על נטירת הלב, דצריך שימחה הדבר מליבו), ועל הדיבור עובר **בלא תקום**, בין בפניו בין שלא בפניו, והיינו המספר, והמקבל אינו עובר אלא"כ סייע בסיפור ונהנה ממנו בגלל שלא היטיב לו. ודעת רוב הפוסקים שאם ציערו צער הגוף, כגון שביזהו, אינו עובר על לא תקום ולא תטור, (אמנם צע"ג אם מותר לגנותו בפני בני אדם, מפני שאף אי נימא שאינו עובר בזה על איסור סיפור לשון הרע, מ"מ עובר על "לא תשא שמע שוא" ועוד איסורים המזכירים כאן), ורק אם ביקש ממנו מחילה מצוה להעביר על מידותיו. ויש להסתפק לפי דבריהם אם מותר לפי דבריהם רק לצער צער הגוף, או שמותר גם לנמנע ממנו טובת ממון, וצ"ע. ודעת ספר החינוך שיש איסור לא תקום ולא תטור גם כשציערו צער הגוף, ורק בשעת מעשה מותר מדינא להשיב לו (ורק משום מצוה ומידה טובה בעלמא לא יענה לו, בדשעת מעשה א"א בטבע האדם לשתוק אם לא מי שבידו ד' במידות קדושות), וכן משמע ברמב"ם, וספיקא דאורייתא לחומרא.

אם מעיד בבי"ד יחידי עובר **בלא יקום עד אחד באיש**, ולוקה על זה. וזה איסור על המספר, וכן לבי"ד שלא יקבלו את דבריו. ולאו זה שייך רק בפניו, דאין מקבלים עדות שלא בפניו בעל דין.

אם מדבק עצמו לחברת רשע עובר **בלא תהיה אחרי רבים לרעות**, שזה איסור להתחבר עם עושי עוול, בין בפניו בין שלא בפניו, למספר ולמקבל, ומלבד האיסור דאורייתא יש על זה עוד איסורים דרבנן ולאין מדברי קבלה כמעט עד אין מספר.

אם הוא מחזיק במחלוקת ע"י סיפורו עובר על **ולא יהיה כקורח וכעדוהו**, בין בפניו בין שלא בפניו, למספר, ואפשר שגם על המקבל שייך לאו זה.

המגנה את חבריו בפניו או גם בפני אחרים ולחבריו אין מה לענות, הרי הוא עובר על **לא תונו דאיירי באונאת דברים** שזה כולל כל דבר שהוא מצער בזה את חבריו, כגון אם נשאל שאלה לא יאמר לחבריו להשיב אם יודע שאין לו מה לענות). ואיסור זה שייך בין בלשון הרע בין ברכילות (שאומר לו בפניו ובפני מי שדיבר עליו מה שאמר לו מתחילה, דמן הסתם הוא מצטער שאינו יכול להכחישו), למספר בלבד, ודווקא בפניו.

אם גינהו בפניו ונשתנו פניו ע"י הדברים עובר **בלא תשא עליו חטא** שהוא איסור לבייש חבריו אפילו בזמן התוכחה ואפילו בינו לבין עצמו, ואפילו אינו מתבייש ע"י אלא צער בעלמא. ואינו עובר בזה אלא המספר, ודווקא בפניו.

המספר בגנות יתום או אלמנה בפניהם אפי"הם עשירים, עובר **בכל אלמנה ויתום לא תענון** שהתורה הזהירה שלא לצערם בשום מין צער אפילו בדיבור בעלמא, ועונשו "וחרה אפי והרגתי אתכם" וגו'. והשומע בפניהם את בזיונם ושוקת אינו עובר על לאו זה, אך יש לו בודאי עונש על זה. וצריך לדבר להם ברכות, ולהתנהג עמהם בצורה מכובדת, ולחוס על ממונם יותר מממון עצמו. ושיטת רש"י שלא זה שייך בכל אדם אומלל.

אם המספר מתכוין להחניף לשומע עובר **בלא תחניפו את הארץ**, בין בפניו בין שלא בפניו. וכן השומע לשון הרע ומסכים ומוסיף כמה מילים כדי להחניף למספר עובר בלאו זה, וזה שייך בלשון הרע ואפילו על אמת ואפילו שלא בפניו. וחייב אדם למסור עצמו לסכנה ואל ישיא את נפשו עוון אשמה כזה, ואסור מן התורה לעשות שום תנועה שנראה ממנה שהוא מסכים לסיפור, ואם תוכחתו תישמע חייב להוכיחו.

אם מקללו עובר על **לא תקלל חרש**, וזה שייך גם במקללו שלא בפניו. ורק למספר.

אם מדבר על ישראל בפני נכרי הוא בכלל **מוסר**. יש מהלאוין שחיונם מיתה בידי שמים כגון על גנות של אלמנה ויתום ועל חילול השם, ויש שנוגע בענין עולם הבא כמו מלבין פני חבריו ומתכבד בקלון חבריו.

המרגל בחבירו בין בפניו בין שלא בפניו, עובר על **זכור את אשר עשה ד' אלוקיך למרים** שהוא חיוב לזכור בפה תמיד ולהשיב אל ליבנו מה שנענשה מרים על שדיברה על משה.

וכן עובר על **ואהבת לרעך כמוך**, שנצטוונו בזה לחוס על ממון חבריו וכבודו ולספר בשבחו כמו שהיה רוצה שיעשו לו, והרי אדם לא רוצה שידעו את חסרונותיו. ועוברים בזה המספר והמקבל, ואפילו שלא בפניו.

המספר או המקבל אם יכל לשפוט המעשה לזכות עובר על **בצדק תשפוט עמיתך**. (בבינוני המצוה בספק השקול, ובירא אלוקים אף בנוטה לחובה). וזה שייך בין באמת בין בשקר, שהרי הרבה סיפורי לשון הרע ורכילות אף שאינם שקר מוחלט הרע מ"מ אם היה מספר את כל הפרטים או שהיה מספר במנגינה אחרת לא היה בזה גנות.

אם איבד מחייתו מחמת הסיפור בין בפניו בין שלא בפניו, עובר על **גר ותושב וחי עמך**. וחי אחיך עמך, והמקבל אינו עובר בלאו זה.

אם המקבל בין בפניו בין שלא בפניו יכול להוכיח את המספר ודבריו יתקבלו ואפי"ה ספק, עובר על **הזכח**

תוכיח, שמצות תוכחה היא גם קודם החטא, כדי שלא יבוא לחטא. והמספר אינו עובר בלאו זה. (ואף אם גומר בדעתו להוכיחו אחר שיגמור סיפורו, חייב להוכיחו מיד, אא"כ הוא רואה שע"י שמיעתו יוכל לברר לפני השומעים מתוך הסיפור עצמו שזה הוצאת שם רע בעלמא, או שזה דבר שצריך לשמוע כדי לקבלו לחוש).

אם מדבק עצמו לחבורת רשע עובר על **ובו תדבק** שהוא מצוה להתדבק בתלמיד חכם בכל מיני חיבור כדי ללמוד ממעשיהם, וזה שייך בין בפניו בין שלא בפניו, בין למספר בין למקבל. (ודבר זה שייך כשמגיעים לחתונה, שהרבה פעמים היצר מסית לשבת ליד אנשים שמדברים על ענייני העולם וחידישי, ובודאי ישלם בלשון הרע, אבל אם יתגבר וישב ליד בעלי תורה ויצל מחטא זה ויקיים "ובו תדבק").

אם מדבר בבית הכנסת או בבית המדרש עובר על **ומקדשי תיראו**, שמלבד עצם האיסור על שחוק והיתול ושיחה בטלה, כ"ש שאסור לשון הרע ורכילות, ואפילו אם עשו תנאי בבית הכנסת, או תלמידי חכמים שמותר להם לאכול שם כדי שלא יתבטלו מלימודם, וזה שייך בין בפניו בין שלא בפניו, המספר ודאי עובר, ונראה פשוט שגם המקבל עובר, דאם היתה עליו אימתו של הקב"ה השוכן שם לא היה מניח לחבירו לספר לו. ודבר מצוי שמתחילים לדבר לפני קריאת התורה, וממשיכים גם בזמן הקריאה שאם מחסר אפילו תיבה אחת זה עוון פלילי וגדול עונו מנשוא, והרבה פעמים הוא איש חשוב שיש בו גם חילול השם, וא"א לתאר גדול היסורים והצרות שהאדם מקבל בשביל דיבור אחד.

אם מגנה זקן (אפילו עם הארץ) בפניו, ואפילו עם הארץ, או חכם אפילו אינו זקן, עובר על **והדרת פני זקן**, דהידור היינו לדבר בדרך כבוד, ואם מגנהו בודאי אינו מהדרו, (ועלול להגיע לאיסור מבזה ת"ח, שהוא בכלל אפיקורס), ואם הוא גם זקן וגם חכם עובר על מצות "והדרת" בכפלים. וצ"ע אם המקבל על זקן עובר, דאפשר שגם כששומע בזיונו בפניו ואינו מוחה זה אינו בכלל הידור, ויותר מזה שמקבלו לאמת, ובחכם אפשר שגם המקבל עובר אפילו שלא בפניו, דבאמת עוון חמור הוא מאד לשתוק על בזיון תלמיד חכם, ומ"מ עשה זה צ"ע אם עובר בכהאי גוונא.

המספר על כהן, ומגנהו בפניו עובר על **וקדשתו** שזה מצוה לנהוג בכהנים כבוד הרבה, והמספר לשון הרע או רכילות ומבזהו בודאי אינו מכבדו, ואפשר שגם המקבל ושלא בפניו עובר.

המספר לשון הרע או רכילות על אחיו הגדול או על בעל אמו או אשת אביו עובר על **מ"ע דכבוד**, וצ"ע אם המקבל עובר, וכן צ"ע אם עובר דווקא בפניהם או גם שלא בפניהם. וכ"ש כשמספר על אביו ואמו, שבזה עובר גם על **ארור מקלה אביו ואמו**,

המפקיא עצמו לעוון לשון הרע ורכילות אפילו שלא בפניו בין לספר בין לקבל עובר על **את ד' אלוקיך תירא**, שהזהרנו בזה לירא את ד' כל חיינו והיא מצוה תמידית, ובבוא מעשה לידינו נתיחייבנו להעיר את רוחינו שהקב"ה יודע ומעניש. ומצוי הדבר שכאשר אדם מוחה על דבר שנעשה שלא כדת התורה, לועגים לו בלשון ראו את פלוני אשר לבש לפנים (כלפי חוץ) את מעיל היראה וגם הוא קינא קנאת ד' צבקות, וכו', וידוע גדול עוון הזכרת שם שמים לבטלה, שעל זה חייב נידוי ובה לידי עניות.

עובר על **מצות עשה דתלמוד תורה**, שלא למד תורה באותו הזמן, ואינו יכול לפטור עצמו במה שילמד אח"כ, כי חייב ללמוד בכל רגע, (וכל אדם יכול ללמוד מה שהוא מביין), וגם הזהרנו בכמה לאוין ועשין שלא לפרוש מן התורה בשום פנים, ומצות תלמוד תורה שקולה כנגד כל המצוות, וכיון שאדם שעבר עבירה מחשבים עימו בעת הדין גם על מה שלא קיים מצוה באותו זמן, וכל תיבה של תורה היא מצוה עשה בפני עצמה, ממילא בכל דיבור של לשון הרע ורכילות אפילו על אמת בין בפניו בין שלא בפניו בין למספר בין למקבל עובר על מאות לאוין ועשין. וכשעוסק בפרנסתו או חושב איך להשיג את מחייתו אינו עובר, אך יזהר שלא יוציא על זה זמן יותר מכדי ההכרח האמיתי, והיצר הרע מסמא את עיני האדם בזה, ועל כן מאד ומאד צריך להתייבש בזה מה הוא ההכרח האמיתי שא"א בלעדיו בשום אופן, והיותר יחרים. והא דמציינו שהשח שיחת חולין עובר בעשה, היינו מלבד מה שמבטל בזה מצות תלמוד תורה בשב ואל תעשה, ושיחת חולין י"מ דהיינו גנאי וקלות ראש, וי"מ דברי הבאי, ובלשון הרע ורכילות עובר לכ"ע, אמנם י"ל דאינו עשה גמור אלא אסמכתא.

אם מערב דברי שקר בין בפניו בין שלא בפניו עובר על **מדבר שקר תרחק**, ונשתנה שמו לפגם להקרא מוציא שם רע, ועונשו גדול הרבה יותר, והמקבל אינו עובר.

המרגיל עצמו במידה זו עובר על **והלכת בדרכיו**, שהרי הקב"ה שונא דלטוריא, ועובר בזה בין בפניו בין שלא בפניו, וגם המקבל עובר, שהרי אם היה בעל מידות טובות לא היה רוצה לשמוע גיתו של חבריו.

ועובר גם על **ארור מכה רעהו בסתר** והיינו המספר, בין בפניו בין שלא בפניו. וכן עובר על **ארור משגה עוור בדרך** ועובר באופנים שנתבאר לענין איסור לפני עוור (ואיבור זה כולל כל המייעץ לחבירו עצה שאינה הוגנת, והרבה מהשדכנים והמתווכים עוברים על איסור זה). ואם הדבר נעשה אצלו הפקר עובר בין בפניו בין שלא בפניו בין המספר בין המקבל על **ארור אשר לא יקים את דברי התורה** וכו', והוי כמומר לדבר אחד, וארור היינו קללה ונדוי. ואפילו בחטא קל מי שמרגיל עצמו בתמידות ובשאט נפש לעבור עליו נקרא מומר.

וכן קונה בנפשו מידת האכזריות, ומידת הכעס, ופעמים מגיע לליצנות ושאר מידות רעות.

הלכות איסורי לשון הרע

המספר לשון הרע עובר על "לא תלך רכיל בעמך" שזהו לאו מיוחד על לשון הרע ורכילות, ומלבד זה יש עוד הרבה לאוין ועשין שהוא עובר עליהם, כמבואר בפתיחה. ואם הורגל בעוון זה נקרא בעל לשון הרע ועונשו גדול יותר, ונפרעים ממנו בעולם הזה ואין לו חלק לעולם הבא. (כלל א').

מה בכלל האיסור

איסור לשון הרע הוא אפי' על אמת (ודבר שקר חמור יותר). (א').

אפי' אם חבירו או אביו או רבו הפצירו בו שיספר אסור, ואין נחשב אינו עושה מעשה עמך ע"י שאומר לו לעשות איסור, לומר שאינו חייב לכבדם, ורק מסית נחשב אינו עושה מעשה עמך. (א').

אף אם יפסיד את פרנסתו אם ירגיל עצמו שלא לדבר כלל דיבורים אסורים, אסור לדבר, כפי שבכל הלאוים ואפילו באיסור דרבנן חייב לתת כל אשר לו ולא לעבור עליהם, וכ"ש כאשר הדבר נוגע רק לכבוד, שיחשבוהו למשתגע או שיהיה עליו איבה (דאסור לעבור אפילו על איסור דרבנן משום איבה) במה שאינו משתתף עימם בסיפוריהם, שבודאי אסור לדבר, ומה שאמרו חז"ל לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות, לא נאמר כשעושים איסור, ולפום צערא אגרא, ועל כל רגע שאדם חוסם פיו זוכה לאור הגנוז שאין כל מלאך ובריה יכולים לשער. (א').

האיסור הוא בין בכתובה בין בדיבור ואפי' ברמז, ואפילו אם מראה לאחרים מה שכתב ומתוך כך ניכר שאינו חכם או למדן וכדומה אסור. (א').

אפי' מגנה גם את עצמו אסור. (א').

איסור סיפור לשון הרע אפילו על אמת הוא אפי' בפני יחיד, וכ"ש בפני רבים, וככל שיתרבו השומעים יתרבה עוון המספר מפני שחבירו מתגנה יותר, וגם מכשיל יותר אנשים בשמיעת לשון הרע, ולהלן יבואר איזה דבר מותר לספר באפי' תלתא, והאם מותר לספר לשון הרע שכבר נתפרסם באפי' תלתא. (ב').

אפילו אם היה מוכן לומר את הדברים בפניו של מי שמספר עליו אסור, וגם בפניו ממש אסור לספר, בין בדברים של דופי וגנאי בעלמא, ובין בדברים שבין אדם למקום, ואפילו אין עליו שום צד זכות כגון שהתרה בו, אסור לספר, ואדרבה יש חומרא בפניו כי הוא עז וחצוף ומביא לידי מריבה והלבנת פנים. ואינו מותר בדבר שהיה אומר בפניו אלא בדבר שהוא אבק לשון הרע ואינו ודאי גנות, שזה תלוי בצורת האמירה, ובה מותר כיון ששיערו חז"ל שאם היה אומר כך בפניו ודאי היה נמנע מלומר באופן שמגנהו, אבל כשמגנהו אסור אף אם היה אומר כך בפניו. (ג').

אף סיפור בדרך שחוק ולא מתוך שנאה וללא כוונה לגנות, אסור מן התורה. ומש"כ הרמב"ם שהמספר דברים שגורמים אם נשמעו איש מפי איש להזיק לחבירו או לצערו הרי זה לשון הרע, היינו אפילו אינו מספר בגנותו, רק שע"י דבריו נסבב לזה. (ג').

איסור לשון הרע הוא גם כשלא אומר על מי מספר, אך השומעים יבינו זאת. וכן אם לא גינהו אבל נסבב מדבריו גנות והוא נתכוין לזה אסור. ויש שמספרים לתומם כאילו אינם יודעים שזה גנות וגם זה אסור. (ג').

אפי' לא הגיע שום רעה למי שמספר עליו, ואפי' משער מתחילה שכך יהיה, אסור לספר בגנותו מפני שהתורה לא רוצה שישראל אחד יגנה את חבירו, וצריך כפרה. (ג').

אסור לספר כל דבר שחבירו יתבזה על ידי זה, כגון לזכור מעשי אבותיו, לזכור מעשיו הראשונים (בין בדברים שבין אדם למקום בין בדברים שבין אדם לחבירו), ואם אין כוונתו לגנותו בזה, וגם אצל השומע אינו מתגנה ע"י, מ"מ אסור, כיון שאם היה אומר זאת בפניו היה מתבייש, א"כ הוא יודע שהשומע לא יספר לשום אדם. וגם מעשים רעים שנעשו כעת אסור לספר, (ובבין אדם לחבירו יש פרטי דינים בזה ויבוארו בכלל י'). (ד').

אין חילוק באיסור לשון הרע בין איש לאשה. (ח').

התר דבאפי תלתא

איתא בגמרא בבא בתרא ל"ט. כל מילתא דמיתאמרא באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא. ובבאר מים חיים מאריך הח"ח בביאורי הראשונים בסוגיה זו, ולהלן יבואר מה מותר לכולי עלמא, ומה מותר לפי חלק מהראשונים, ומה הם התנאים להתר זה, כמבואר בח"ח כלל ב'.

להרבה פוסקים מה שמצינו בגמרא שדבר שנאמר בפני שלשה אין בו משום לשון הרע, אין ההתר אלא בדבר שאינו גנאי גמור, והדבר תלוי באיזה צורה מספרים אותו, שבוה התירו חז"ל לאומרו בפני שלשה, כיון שהוא יודע שהדבר יגיע למי שמדבר עליו, ולכן יזהר לאומרו בלשון שאינה נשמעת לגנאי. וכן לענין רכילות לומר לחבירו שפלוגי דיבר עליו, אם מספר שאמר עליו דבר גנות אסור אפילו אם היה אומר זאת בפניו או שמספר זאת באפי' תלתא והיינו לפני המדובר ולפני עוד שנים אחרים, אך דברים שאפשר לבארם באופן שאינו גנות, אם היה אומרם כך בפני המדובר או שאומרים באפי' תלתא מותר, ואי לא הכי אסור, וכאשר אסור לספר אסור גם לקבל.

י"א שדבר גנות או דבר שיוכל לגרום צער או בושה לחבירו שכבר נתפרסם בפני ג', אף שהמספר עצמו ודאי עבר על איסור לשון הרע, מ"מ אין איסור לשון הרע לספרו לאחרים, כיון שהדבר עשוי להתפרסם גם בלעדיו. אמנם גם לדבריהם יש להתר זה כמה תנאים:

א' אין ההיתר אלא לספר באקראי, אבל אם הוא מתכוין להעביר הקול ולגלותו יותר אסור, אפילו אם אינו מספר בשם מי שסיפר לו. וי"א שאפילו באקראי אינו מותר אלא אם הענין נתגלגל בדרך אגב, שבוה מותר אף להזכיר שם המספר כיון שלבסוף יתגלה שהוא זה שסיפר, אבל אסור לכיון לספר דבר זה.

ב' אין ההתר אלא אם יודע בעצמו שנתפרסם לשלשה, אבל אסור לסמוך על חבירו בזה.

ג' אם אפי' אחד מהשלשה ירא אלוקים אסור לספר, מפני שהוא לא יספר וא"כ הדבר אינו עתיד להתפרסם, ואפשר דה"ה אם אחד מהם קרובו או אהבו.

ד' דווקא באותה העיר מותר, אבל לא בעיר אחרת אע"פ ששיירות מצויות, וכן בעיר גדולה לא נאמר ההתר בכל העיר, אמנם דבר המרעיש דעת הבריות שדרכו להתפרסם גם לעיר אחרת, מותר גם בעיר אחרת. ה' אם המספר הזהיר שלא לגלות, אסור לספר, אפילו אם רואה שהשנים האחרים כן מספרים, ואפילו אם סיפר לארבעה והזהירם שלא לגלות ושלשה מתוכם עברו וסיפרו, אסור לרביעי לספר, וצ"ע בכל זה.

ו' אם שנים סיפרו לשנים אסור לספר, כיון שהמספרים לא נכללים בכלל השלשה, כיון שמצוי מאד שהם יתחרטו על מה שהוציאו לעז ויהיו מלספר זאת לעוד אנשים.

ז' יש להזהר שלא להוסיף שום דבר יותר ממה ששמע, ואפי' להטעים את הדבר כגון לומר שהדבר מתאים לו אסור. (ועל כן צריך ליזהר שאם מפורסם על אדם דברים שעשה בעבר וכעת נוהג כשורה, או דברים שאבותיו עשו והוא נוהג כשורה, אסור לגנותו על זה, ולא שייך בזה התירא דאפי' תלתא כיון שלפי האמת אין בזה שום גנאי.)

ח' אם יודע שהשומע יקבל את הסיפור ואולי יוסיף על הגנות אסור לספר לו, שהרי אסור לקבל לשון הרע ורכילות אפילו אם שמע את הדבר באפי' תלתא, ויש בזה

משום לפני עוור, וכ"ש שאסור ללכת למי שדיברו עליו את הגנות ולומר לו שפלוגי סיפר עליו כך וכך, דהוי רכילות.

וא"כ נמצא שכמעט אין לקולא זו מקום במציאות, ובפרט שלהרבה פוסקים אין מקור לקולא זו, לכן השומר נפשו ירחק מזה.

עוד פרטים בהתר זה

אם ישבו ז' טובי העיר לדון על אדם מסוים והכריעו לחובתו, אסור בשום אופן לאחד מהם לומר או לרמוז שדעתו היתה לטובת אותו אדם, ואפי' מחרפים ומגדפים אותו אסור.

אסור לומר על דרשן שאין בדרשותיו ממש (א"כ נתערב בדרשה אפיקורסות), וזה לשון הרע גמור שיכול לגרום לנזק ממון או לבושה וצער, ואם כוונתו לטובתו ילך לדרשן וייעץ לו איך לתקן הדבר. ומה שאומרים שאין כוונת הדרשן אלא בשביל הנאת עצמו, זה אינו נכון, שאף אם עושה זאת בשביל פרנסתו, מ"מ אם כוונתו בשעת הדרשה בעיקר כדי שיתעוררו השומעים, הרי הוא צדיק גמור, וחובה לדונו לכף זכות שזה כוונתו, ובדרך כלל המדברים על הדרשן הם אלו שאין יראת שמים על פניהם, וקשה להם לשמוע מוסר, ובפרט שהרבה פעמים אין מה ללעוג על הדרשן, כיון שכל אדם מענין אותו סגנון אחר, וכי בגלל שהדרשה אינה לפי סגנון השומע ראוי לומר שאין בדרשה ממש, והרי זה שקר גמור. ובפרט אלו השונאים את הרב בגלל שהפסידו אצלו בדין תורה, או בגלל שהם יודעים שהרב לא מסכים לדבריהם ופעולותיהם המגונות, ובגלל זה תופסים איזה חלק מהדרשה ואומרים שאין ממש בדבריו, אף ששאר הדרשה טובה מאד, היש לשון הרע ושקר גדול מזה, ויותר מזה שהוא רץ לשמוע את הדרשה רק כדי ללעוג עליה אח"כ, וידע כי לעתיד לבוא ידעו כולם שזו היתה כוונתו, ויענש גם על ההליכה וגם על השמיעה וגם על הדיבור, ודבר מצוי הוא שאותו אדם יתחיל ללעוג עם חבריו כבר בזמן הקדיש דרבנן שאומרים אחרי הדרשה, ולפעמים אפילו בזמן אמירת ברכו, ואם נדקדק נראה שהוא והשומעים עברו על כל הלאוין והעשין המבוארים בפתיחה, והוא בכלל כת שקרים וכת ליצים וכת מספרי לשון הרע, והוא מונע את הרבים מעבודת השם, וגם השומע ושותק נענש.

המגלה דבר ענין עסקו ומסחרו, אסור לגלות זאת אם עלול להגרם לו ע"י נזק או צער, אך אם סיפר זאת באפי' תלתא, שבוה הראה שלא אכפת לו שיספר, מותר לשומעים לגלות לאחרים, בכפוף לתנאים הנ"ל, אמנם התנאי שלא יתכוין לגלות יותר נראה שאינו שייך כאן כיון שהוא בעצמו מספר, אבל המספר על עצמו דבר שעלול להתבייש אם זה יתפרסם, אסור להתכוין לגלות, כיון שכונתו לגלות בושות. ומידה טובה להרגיל עצמו שלא לספר לאחרים דברים שאדם סיפר לו, גם דברים שלא עלולים לגרום נזק או צער לחבירו, כדי שלא יבוא לעולם לקלקול על ידי זה, אבל אין בזה איסור לשון הרע. ועוד י"ל שדווקא כשמכניסו לביתו ומספר לו ביחידות אסור, דמשמע שהוא מקפיד שלא יגלה, אבל אם מספר בחוף שאין שום גילוי שהוא מקפיד, מותר לספר, א"כ יוכל להיות קצת ריעותא ע"י שיספר ולא סיפר זאת באפי' תלתא.

בצדק תשפוט עמיתך - אם אדם עשה מעשה שאפשר לדונו לזכות או לחובה, בירא אלוקים אף אם הדבר נוטה יותר לחובה יש לדון לזכות. ובבינוני (הנזהר מן החטא ולפעמים נכשל בו) אם המעשה שקול יש לדונו לזכות, וזה חיוב גמור ולא מידה בעלמא, ואם נוטה לחובה נכון לדונו כספק, ובמקום שהדבר נוטה לכף זכות שבודאי אסור מדינא לדונו לכף חובה, אם דן אותו לכף חובה וגינהו עובר גם על "בצדק תשפוט עמיתך" וגם על איסור לשון הרע, אפילו אם כוונתו לקנא לאמת. ואפילו בדבר הנוטה לכף חובה, שאין כ"כ איסור להכריעו לכף חובה, היינו לענין שיוסכם אצלו שעשה של כדון, אבל ודאי שלא ימור ללכת לגנותו עבור זה אלא לפי מה שיבואר בכלל ד' ה' ו', ומידה טובה שאפילו הכף חוב הוא הרבה יותר מהכף זכות צריך לדון לכף זכות.

מתי אסור ומתי מותר לפרסם חטאים של אחרים

איסור לשון הרע כולל כל דבר שחבירו מתגנה על ידו, ובכלל זה לספר על חטא שחטא חבירו, אמנם איתא בגמרא (יומא פ"א): "מפרסמים את החנופים (שהם רשעים. רש"י) מפני חילול השם", עוד מבאר בגמרא (פסחים ק"ג): שמותר לשניים להעיד בבי"ד על חוטא, והח"ח (כלל ד') מבאר באיזה אופנים נאמרו דינים אלו, ומהם תנאי ההיתר בזה.

באיש בינוני- אסור לומר על אדם שלא נהג כשורה גם בדבר שיש רבים שנוהגים כך, ואסור לומר אפילו על פרט מפרטי המצוות שאינו מקיימו כראוי, ואפילו דבר שרבנן אמרו שאין ראוי לעשותו לכתחילה אסור לספר שפלוני עשה כך, (ועל כן אסור לגנות את חבירו על מידות רעות, כי יש רבים שאינם יודעים חומרת הדברים, וגם רגילים לטעות בענייני המידות, מפני שלפעמים מצוה להתנהג כך ולפעמים הפוך, והכל לפי האיש והענין והמקום והזמן, ומה שאמרו שכל אדם שיש בו עזות פנים מותר לקרותו רשע, זה דווקא במידה גרועה זו, וגם בה צריך להתיישב בדבר מתי נקרא בשם זה. אלא יוכיחו ויאמרו לו גודל האיסור, אבל מותר לומר על אדם שהוא קפדן אם זה אמת והיה אומר זאת בפניו, כיון שזה אינו גנאי, רק שאינו מעביר על מידותיו, אבל צריך להזהר בזה מאד, דמי גרע ממה שאמרו חז"ל שלא יספר בשבחו של חבירו שמא יבוא לגנותו, וכ"ש כאן שהשומע יכול לומר שהוא כעסן), ואסור אפי" עשה כך כמה פעמים. אבל אם יודע שהוא ידע שהדבר אסור ועשהו במתכוין, אם עשה החטא פעם אחת בסתר אסור לגלות כי אולי חזר בתשובה, ואפילו לדייני העיר אין נכון לכתחילה לגלות אף יש עמו עד נוסף, אלא צריך להוכיחו בלשון רכה. ואם מספרים לו שאדם בינוני עשה עבירה כזו, אפילו אם שמע זאת משנים או יותר אסור לקבל הדבר בהחלטה רק לחוש, ואסור גם לשנאו בגלל זה, וכ"ש שאסור לספר הדבר לאחרים. ולענין לאפרושי מאיסורא, כגון אם ראה אשת איש שזינתה, אפילו אם ראה זאת לבדו צריך לגלות לבעל, אם הוא משער שהבעל יאמינו כשני עדים ויפרוש ממנה, (ולא יגלה לו עם מי, אא"כ רק אם יגלה הבעל יאמין לו. ואם הבעל לא האמינו אסור לו לספר זאת לשום אדם ואפילו לבי"ד), אבל אם הבעל לא יאמין לו אסור לספר, וכן אם שמע הדבר מאחרים שמן הדין אינה נאסרת לבעל, וכן כל כיוצא בזה, אסור לגלות.

תלמיד חכם עוון גדול הוא לפרסם חטאו, ואסור אפילו להרהר אחריו כי ודאי עשה תשובה. ולענין תוכחה, כתב ביד הקטנה שאסור להוכיח ת"ח אפילו בינו לבין עצמו, מפני שבדאי עשה תשובה, (אמנם בדבר שבממון אם לא החזירו יכול להוכיחו, וכן בשעת מעשה בודאי חייב להוכיחו), אך צ"ע אם החכה כדבריו, דנראה שרק לענין לימוד זכות תולים שעשה תשובה, אבל לא לענין להפטר ממצוה דאורייתא של תוכחה, וצ"ע.

אם החוטא הוא לץ **השונא תוכחות** וראוה שנים, טוב שיאמרו לדייני העיר שייסרוהו ויפרישוהו מן החטא, או לקרובי החוטא אם דבריהם מקובלים על החוטא, ויכוונו המספרים לשם שמים, והשופטים ייסרוהו בהצנע. אבל אם הוא עד יחידי לא יעיד על כך, והשומע ממנו אינו חייב להוכיחו את החוטא, א"כ נראה לו שהדבר אמת. אך יכול לגלות בהצנע לרבו ואיש סודו שמאמין לו כשניים אפילו באופן שאין דרכו לשנות באיולתו, ומותר לרבו לשנאו על כך ולהתרחק ממנו, אבל גם לרב אסור לספר לאחרים אפילו למי שמאמין לרב כשנים, (ותכן שאם דברי רבו נשמעים ומתכוין לתועלת מותר לספר לרב אפי" אם יתכן שיתפרסם ממנו הדבר).

מי שעובר עבירה ידועה במזיד באופן קבוע ואין פחד אלוקים לנגד עיניו או שעבר עבירה שאינה מפורסמת או שהוכיח אותו אדם נכבד שראוי לסמוך עליו, או שהראה לו בספר שהדבר אסור, ולא חזר, מותר להכלימו ולספר בגנותו בין בפניו ובין שלא בפניו, ובדבר שקול יש לדונו לכף חובה, אך יזהר בפרטים

המבוארים בבמ"ח, א' שיראה את העוולות בעצמו, או שנתחזק בעיר לאיש רשע עבור השמועות הרעות שיוצאות עליו תמיד. ב' יתבונן היטב אם באמת עשה דבר אסור. ג' לא יגדל את העוולה יותר ממה שהיא באמת. ד' שיכוין לתועלת. ה' שלא יספר רק בצניעא ובפניו יחניף לו. והפוך עול מלכות שמים מעליו לגמרי א"צ לתנאים אלו.

מי שאינו מקיים בקום ועשה דברי בית דין, ואין לו תשובה למה עושה כך, או שרואים שתשובתו אינה אמת אלא להוציא מדעתנו, מותר לספר גנותו, ולרושמה בספר הזכרונות לדורות, ואם הדבר ספק אסור לספר בגנותו. אבל אם ציוו אותו לא לעשות דבר מסוים, ועבר ועשאו, אסור, דאפשר שעשה כן מחמת תגבורת היצר, א"כ עשה זאת בפרהסיא.

לשון הרע לתועלת

כתב הח"ח" העיקר מה שהזהירה תורה בלשון הרע, אפילו על אמת, הוא אם כוונתו לבזות את חבירו ולשמוח בקלונו, אבל אם כוונתו לשמור את חבירו שלא ילמוד ממעשיו פשוט שמתור, ומצוה נמי איכא. והח"ח (כלל ד' וכלל י') מביא כמה סוגי תועולות שמתירות לספר לשון הרע, ומבאר בכל מקרה מהם תנאי ההיתר בזה. בכלל ד' מבאר הח"ח דיני לשון הרע לתועלת על עניינים שבין אדם למקום, ובכלל י' (יובא בהמשך) מבאר הח"ח דיני לשון הרע לתועלת על עניינים שבין אדם לחבירו, ודברים אלו נתחלקו לשנים כיון שבפרטי הדינים יש חילוקים בזה.

מי שיש לו מידות רעות נכון לספר לבנו או לתלמידיו ולהזהירם שלא יתחברו עמו כדי שלא ילמדו ממעשיו, וה"ה כשרואה הרבה אנשים שמוחזקים במידות מגונות אין להמנע מלהזהיר שלא להתערב עמהם, כיון שעיקר איסור לשון הרע הוא כשמתכוין לגנות, ואמנם יבאר לשומע למה מספר דבר זה, ויכוין לכבוד השם ולא מצד שגאה, ואם לא ראה הדבר בעצמו רק שמע, צריך לומר לשומעים שכן שמע עליו ואסור לספר הדבר בהחלטה, ואפשר שאם לא יתרחקו ממנו א"כ יגדל את העולה, מותר לגדל העולה. ובעיני עצמו אסור להחזיקו לרשע, מפני שאולי עשה תשובה, או שאינו יודע את חומר האיסור. ולענין השמיעה, אם המספר נאמן על השומעים כשני עדים מותרים להחליט הדבר בליבם, ואם לאו מותר רק למיחש. וגם כשרואה הרבה אנשים שמוחזקים במידות רעות, אין להמנע מלהזהיר שלא להתחבר עמהם. (ד').

מי שרוצה לעשות עסק או שידוך עם אחר מותר לחקור על מהותו ועניינו כדי להמנע מנזק או מריבה (אך לא ישאל בזה את מי שהוא משער שהוא שונא, או את בן אומנותו, מפני שהם רגילים לשקר או להגזים), ויאמרו להם ששואל לתועלת (דאל"כ עובר על לפני עוור, ולכן כשמבררים על שידוך חובה לבאר לנשאל לצורך מה הוא שואל, וכמובן שאסור לברר תוך כדי על אנשים אחרים. וכן אב המברר על מצב בנו, חובה לברר לשואל שהוא קרובו וכוונתו לתועלת, אבל מי שעבר דירה אסור לו לברר על מצבם הרוחני של בני עירו הישנה, ועלול להכשל בזה בהרבה מאד איסורים), ומותר לענות לו כדי להועיל לו, אבל יזהר שלא להוסיף, אבל אם כוונת המספר כדי לגנותו אסור, והוי כמתכוין לאכול בשר חזיר ועלה ביזו בשר טלה, וביותר י"ל דזה מיקרי עלה ביזו בשר חזיר, מפני שהעיקר בעניינים אלו זה הכונה. (ד').

תשובה על איסור לשון הרע- אם לא האמינוהו השומעים תשובתו היא חרטה וידי וקבלה לעתיד, אבל אם האמינוהו ונתגנה חבירו וגרם לו נזק או צער, מלבד הנ"ל צריך גם לרצות את חבירו, אף אם חבירו לא יודע מזה, (והרבה פעמים אינו יכול לזכור כל מי שדיבר עליו, והוא כמעוות שאינו יכול לתקון), ואם עדיין לא הגיע נזק או צער לחבירו, צ"ע אם כבר עכשיו חייב לפייסו או רק אח"כ, ויותר טוב שיראה לסיבב שלא יגרם לו נזק או צער, ע"י שילך לאותו אדם ויוציא הדברים מליבו. (ד').

עוד פרטים באיסור לשון הרע

אף שבעבירות שבין אדם לחבירו יש פרטים רבים מתי אסור ומתי מותר לספר, מ"מ אסור לגנות את חבירו בעניינים שבין אדם לחבירו אם לא הזיק

לחבירו, אף שודאי עבר איסור, כגון שלא הלווהו, או לא הטיב לו, או שעבר על נקימה ונטירה, ואפילו אם נמנע מלעשות טוב לאחר והמספר מכוין לקנא לאמת אסור, ואפילו אם אותו אדם נמנע בקביעות מלהיטיב לאחרים למרות שיש ביכולתו להיטיב ולא יפסיד מזה כלום, מפני שהרבה פעמים אנשים חושבים שזה לא חיוב אלא מידה טובה בעלמא, ואינו יוצא עי"ז מכלל עמיית. (ה').

שליטת מעלות- בכלל איסור לשון הרע לומר שיש לחבירו חסרון בשלימות המעלות, כגון שאינו חכם (במילי דעלמא, וכ"ש לומר שאינו חכם בתורה או לומר שהיכן שהוא היה גר קודם לא היה נחשב כ"כ) או שאינו גבור או עשיר וכיוצא בזה, ואפי" הוא אמת, מפני שיכול לגרום הזק בגופו או בממונו או להצר לו או להפחידו. וכמו שאדם לא היה רוצה שיאמרו עליו דבר כזה כך אסור לומר כך על אחר. ובלשה"ר של שליטת המעלות יש חומרא משום שכוונתו בזה רק לגנות חבירו, וגם דברים אלו מתקבלים יותר ע"י השומעים. (הח"ח מאריך לבאר איזה נזקים יכולים להסתבב ע"י דבר זה). ודין זה תלוי על איזה אדם מספר, שאם לפי מצבו יש בזה שליטת מעלתו אסור. (ה').

אסור להוציא דיבה על חפצי חבירו, כגון על מה שמוכר חנווני אחר. (ה').

המספר עם עוד אחד עוונו חמור יותר ממספר יחידי, כי מאמינים להם יותר, ואפילו אם אחד כבר סיפר אסור לשני לספר. (ה').

איסור שמיעת וקבלת לשון הרע

מלבד איסור סיפור לשון הרע וכפי שנתבאר בפרקים הקודמים, אסור גם להאמין ללשון הרע, דכתיב "לא תשא שמע שוא" ואמרו חז"ל שזה אזהרה שלא לקבל לשון הרע, ומלבד זה עובר על עוד לאוין ועשין כמבואר בפתיחה, ואפילו אם אינו מאמין אסור לשמוע את הלשון הרע, וכדלהלן.

אסור מן התורה להאמין בליבו ללשון הרע, ואם אפשר להאמין לסיפור אבל לדון אותו לכף זכות, מותר להאמין לגוף הסיפור ולדון אותו לכף זכות. ואם הוא מסכים בפירוש לסיפור עובר גם על קבלת לשון הרע וגם על סיפור לשון הרע, ואמרו חז"ל שגדול עונש המקבל מן המספר. ואסור לשמוע לשון הרע אף בלא להאמין. וגם השומע לשון הרע לתועלת (כגון כדי להוכיחו והיינו כשליבו נוטה להאמין קצת שהדבר אמת, דאי לאו הכי אינו חייב להאמין כלל שיהא מחויב להוכיחו, וכן מותר לשמוע כדי להרגיע את המספר שע"ז לא יספר לעוד אנשים) אין ההתר אלא לשמוע ולחוש אבל להאמין אסור, ועצם השמיעה מותרת בתנאי שאפשר לומר שהמספר מכוין לתועלת ולא מצד שגאה, או שכבר סיפר לאחרים לפני שהוא בא לשמוע, דאי לאו הכי עובר השומע בלפני עוור. ולפעמים מצוה לשמוע כדי ללמד זכות לפני המספר או לפני השומעים, אך גם בזה יזהר שלא להאמין. וזה עצה למי שכבר שמע לשון הרע, שיחפש איך יכול ללמד זכות בפני המספר והשומעים, ומותר אפילו לכתחילה לברר למה הוא שונא את פלוני אם הוא משער שביזו לתקן את הדבר. (ו').

גם אם יודע שהדברים אמת אך אפשר לדונו לזכות והוא דן לחובה, עובר על איסור קבלת לשון הרע, מלבד מצות בצדק תשפוט עמייתך, וכ"ש אם הסיפור על איש ירא שמים. (ו'). ודבר מצוי הוא שכאשר אחד יוצא חייב מבי"ד הוא אומר לחבירו שהבי"ד פסקו שלא כדון, ומדבר כנגד הבי"ד, ואף מראה לחבירו איך לפי דבריו הבי"ד טעו, והמדבר עובר בזה על כמה לאוים, והשומע מחויב אם הוא יכול להוציא את הדברים מלב המספר, ואם רואה שדבריו לא הועילו אין לו לקבל את הדברים, וביותר שהרי ת"ח חייבים לדונו לכף זכות אפילו דבר שנוטה לחובה, כ"ש בדבר כזה שצד הזכות מכריע הרבה יותר, ואפילו אם בדק ואינו רואה שום צד זכות אסור להחליט הדבר לחובה אלא יש לו ללכת לשואל למה פסקו כך.

איסור קבלת לשון הרע הוא על כל דבר שאסור לאומרו, כולל שילת המעלות. (ו').

אע"פ שאסור להאמין ללשון הרע, מותר לחוש, והיינו חשש בעלמא כדי לשמור את עצמו או את אחרים מזק, אבל לא יהיה הדבר אפי' בגדר ספק מפני שהוא בחזקת כשרות, ומחויב להיטיב לו ככל איש ישראל אפילו אם לפי דברי המספר הוא יצא מכלל "עמיתך", וכ"ש שאסור לעשות מעשה או להזיק או לביישו או לשנוא אותו מחמת זה, ואפי' שמע הדברים מעד אחד בבי"ד אסור. ואסור לספר לאחרים כדי להצילם מהזק, אם יודע שהם יקבלו את הדבר לאמת גמורה, ויזיקו או יביישו את הנדון. ואם הוציאו דיבה על אדם שמוחזק לעני, שבאמת אינו עני, אסור להאמין ולהמנע מלתת לו צדקה, כיון שנתחזק לעני, ומותר רק לחוש ולבדוק את הדבר היטב. ואפילו אדם רשע, אך עדיין הוא בכלל ישראל לענין להשיב לו אבידה ולתת לו צדקה וכדומה, כגון מומר האוכל נבילות לתיאבון, וכעת מספרים עליו שיצא לגמרי מכלל עמיתך דשביק התיירא ואכיל איסורא, אסור להאמין. (ו').

מי שהאמין ללשון הרע ועדיין לא סיפר לאחרים, תקנתו שיוציא הדברים מליבו, ויקבל על עצמו שלא להאמין יותר ללשון הרע, ויתוודה. ואם סיפר לאחרים אין לו תקנה עד שיפייסנו, או שיראה להוציא את הדבר מלב האנשים שסיפר לפניהם. (ו').

מה יעשה אדם הנמצא בחברת אנשים המדברים לשון הרע- מי שיושב בחברת אנשים והם מתחילים לספר לשון הרע ואינו יכול להוכיחם, כי אדרבה ע"ז ידברו יותר, (דאם יכול להוכיחם חייב להוכיחם ואם לא עשה כך הוא נתפס בעוונם, ואם התוכחה לא תועיל ולא תזיק בודאי אין להמנע מלהוכיח) אם יכול ללכת או לסתום אזניו מצוה רבה לעשות זאת, ואם אינו יכול, יחליט שלא להאמין, ולא יהיה נח לו לשמוע, ולא יראה שום תנועה שנהנה מהסיפור דאל"כ אפילו אם אינו מאמין יהיה בכלל מסייע לדבר עבירה, וגם יעבור על איסור לנופה, ועדיף שיראה שלא נח לו ממה שמדברים, אמנם זה נאמר למי שיועד בנפשו שאינו יכול לאטום אזניו, אבל כדי לצאת ידי כל הספיקות אם אינו יכול להוכיחם ישתדל בכל כוחותיו לצאת מזאת החבורה, ואם עדיין לא ישב או שיכול ללכת ולא הולך נקרא פושע כמוהם, וכ"ש אם מתכוין לשמוע דבריהם, וצריך להתרחק מאד מחבורה כזו. (ו').

אדם המוחזק לרשע, והיינו שהתפרסם עליו כמה פעמים שהוא עובר על איסורים ידועים (כניאוף וכדומה) בשאט נפש, מותר לקבל עליו לשון הרע. ובדבר שמוחזק לנו שנתפסק בזה, מותר להאמין אם מספרים שבר שוב על עבירה זו, ואפילו על איסור אחר נראה שמותר להאמין, אחרי שיצא מכלל עמיתך. (ז'). וכן מותר להאמין ללשון הרע על אפיקורסים ומלשינים שיצאו מכלל "עמיתך", ואפשר שאפילו על בעלי מחלוקת ש"א שמותר לספר עליהם לשון הרע, אין לקבל לשון הרע, אא"כ הלשון הרע הוא מעין המחלוקת, ומחלוקת ניכר שהלשון הרע הוא אמת. (ח').

אף אם שמע לשון הרע מאביו ואמו אסור לקבל, ומחויב למנוע אותם מזה בדרך כבוד, אך יזהר שלא יאמר להם שהם עברו על דברי תורה. ואם שומע מבני ביתו ואינו מוחה בהם הוא נענש על דבריהם, ויוכיח אותם בלשון רכה, וביותר יזהר בעצמו שלא ישמעו בני ביתו מפיו שום דברי גנאי על אחרים, כדי שיהיה לו פתחון פה למנוע אותם מזה, ועל פי רוב הנהגת הבית תלויה בו. (ח').

איסור קבלת לשון הרע כשיש סבירות לחשוב שהדבר נכון

אסור להאמין ללשון הרע גם כאשר יש סבירות לחשוב שהדבר נכון, כגון שמספר בפני המדובר או בפני רבים, או כשהמספר נאמן עליו כשנים או שהוא מסיח לפי תומו, וכדומה, ואם יש דברים הניכרים שהדבר נכון מותר לספר בתנאים מסוימים, וכדלהלן.

אסור לקבל לשון הרע בין בענין בין אדם לחבירו ובין בענין בין אדם למקום, (ומותר רק לחשוש לדברים, וכנ"ל כלל ו') אפילו אם הדברים סופרו בפני רבים, או בפני המסופר (אם לא הודה לדברים או שהתנצל ומתוך התנצלותו ניכר שהדבר אמת, אפי' אם שתק ודרכו תמיד לא לשתוק), או ששמע את הדברים מכמה אנשים (ולא מיבעי בדבר שנעשו רשעים מפני שסיפרו לשון הרע, שהחשוד על לאו דלשון הרע חשוד גם לשקר או להחליף או להוסיף דברים, אלא גם באופן שאינם נעשים רשעים אם הסיפור אמיתי, אסור להאמין, דאין שם עדות אלא בבי"ד, ואין נחשבים בזה לעידי שקר אלא למוציאי שם רע), או שיצא קול בעיר על אדם שעשה איזה איסור חמור או קל. (ז').

כשאדם מספר גנות על עצמו ועל חבירו, מותר להאמין רק למה שמספר על עצמו. (ז').

האם מותר להאמין ללשון הרע כשהמספר נאמן עליו כשנים או שהוא מסיח לפי תומו- דבר שאפשר לדונו לצד זכות (כגון שאולי לא ידע שהדבר אסור, או שלא ידע את חומרת המעשה, או שהוא שוגג), או סיפור על דבר שאינו עוון אלא גנאי ודופי בעלמא או שילת המעלות, או שמספר על מעשי אבותיו או מעשי הראשונים, אסור להאמין לזה אפילו אם המספר נאמן עליו כשנים, או שהוא מסיח לפי תומו (והיינו כשמספר את הדברים מעצמו, ואין כוונתו לגנותו או לעורר מדנים או להתכבד בקלון חבירו), או כשניכר שהדברים אמת. ומה שנתבאר בכלל ד' שמוותר לספר הדבר בהצנע לרבו ואיש סודו המאמין לו כשני עדים, היינו רק בדבר שאם הוא אמת מותר לספרו (והיינו שעבר במזיד על איסור מפורסם כגון ניאוף, דאם הוא דבר שאין האיסור מפורסם, אף באופן שהיה מותר לספר, צריך השומע לדונו לכף זכות), והוא ראה דבר זה בעצמו, ובהו מותר לרבו להאמין לזה ולשנוא אותו ולהתרחק מחברתו עד שיוודע לו שהוא שב מדרכו הרעה, (אבל אסור לו לספר דבר זה לאחרים, או להפסידו בממון או להכותו). ולמסיח לפי תומו בכל גוונא אסור להאמין, (ולא נחשב לפי תומו אלא אם לא דיברו מתחילה על איש זה לא לשבח ולא לגנות, והמספר אינו שונא אותו מתחילה, וכל שלא נתברר שהוא מסיח לפי תומו זה ספיקא דאורייתא ואסור מדינא להאמין, וכמעט לא שייך שיהיה מסיח לפי תומו, ובכלל לא פשוט שמותר להאמין למסיח לפי תומו, ולכן השומר נפשו ירחק מזה. ובדברים שבין אדם לחבירו, אם רוצה לספר כדי לקנא לאמת ולעזור לאשר אשם לו, יזהר שלא יספר את הדברים בתורת דאי, רק יאמר שכך שמע, ואפילו באופן זה צ"ע אם מותר, ויותר טוב שיברר היטב את הדבר, וכן יבדוק אם לא יועיל שיוכיח אותו. (ז').

כשניכר שהדברים אמת מותר להאמין בתנאים הבאים: א' כאשר המעשה שהמדובר עשה הוא עוון גמור שאיסורו ידוע ואין בדבר צד זכות. ב' הדברים הניכרים הם נוגעים לאותו סיפור עצמו, (ואז מותר להאמין אפילו אם המספר נמצא שקרן בפעם אחרת, אבל בדברים שאינם ניכרים ממש אסור להאמין גם אם לא נמצא שקרן בפעם אחרת). ג' הוא ראה את הדברים הניכרים בעצמו. ד' גם באופן המותר אין ההתר אלא להאמין, אבל אסור לספר לאחרים (ואם הוא מוחזק בעיר לאדם רשע מותר, וכן בדברים שבין אדם לחבירו מותר לספר לאחרים שנראה בעיניו שפלוגי חטא כנגד פלוגי כדי שיעזרו לו), וכן אסור להפסידו בממון או להכותו אפילו במקום שמותר לספר לאחרים, ואפילו בדבר שאם הוא נכון היה מותר להפסידו, כיון שהדבר לא נתברר, וכן אסור להטות אזנו לשמוע את הסיפור אם אין לו בזה תועלת, כיון שהוא מכשיל בזה את המספר. ובית דין שראו בעצמם או שהעידו בפניהם על הדברים הניכרים, לפעמים מפני צורך השעה מותר להם להכותו, כגון שניכר שפלוגי גנב מפלוגי משהו, אבל לנגזל עצמו אסור להכותו מכח אומדנא, ואפילו אם יכול לברר בעדים שהחפץ הוא שלו. (ז').

על מי אסור לספר לשון הרע

אף אם הוא מספר על קרובו שבדרך כלל אינו מקפיד וגם אין כוונתו לגנותו, מ"מ אם טעה בהחלטתו והוא אינו אשם כמו שסיפר, אינו יוצא מכלל לשון הרע. (ח').

אסור לספר לשון הרע בין על איש בין על אשה, וגם על אשתו ובית חותנו אסור. (ח').

אסור לספר לשון הרע גם על קטן אם יתכן שישוב לקטן נזק או צער אסור, (אא"כ מתכוין לתועלת לפי כללי התר לתועלת, ויבחון שבאמת תצא תועלת). (ח').

אסור לספר לשון הרע אפילו על עם הארץ, וכ"ש המספר על תלמיד חכם שבזה עונו גדול יותר, ופעמים הוא בכלל מבזה תלמיד חכם שעונו גדול, ותלמיד חכם לענין זה הוא לפי הדור, ובזמננו מי שהוא ראוי להורות ויגע בתורה נקרא תלמיד חכם, והמבזהו אפי' בדברים ושלא בפניו הוא עוון פלילי וחייב נדוי, ואם התלמיד חכם הוא מורה הוראה בעיר האיסור חמור הרבה יותר. (ח').

אפיקורס מצוה לגנותו ולבזותו ולשנוא בין בפניו ובין שלא בפניו וא"צ לזה את פרטי לשון הרע לתועלת שמבוארים בכלל י', בגלל שיצא מכלל "עמיתך", ונקרא אפיקורס מי שכופר בנבואה, או שכופר בתורה שבכתב או שבעל פה, ואפי' בפסוק אחד או דרשה אחת ודקדוק אחד. וכל זה דווקא כשהמספר שמע בעצמו או שהם מוחזקים בעיר לאפיקורסים (או שהוחזק בודאות שעבר כמה פעמים על עבירות שאיסורם ידוע כמו ניאוף ואפילו עבירות קלות אם נתפשט איסורם בישראל, אך בזה כיון שאינו אפיקורס צריך לכוין לתועלת, ושלא יגדיל העולה, ולא יספר דווקא בצניעה ואילו בפני יתניף לו (אא"כ הוא חושש שתלה ירע לו או שיהיה מזה מחלוקת), אבל בלאו הכי אסור), אבל אם יצא עליהם קול בעלמא או ששמע מאנשים שהם אפיקורסים אסור להאמין אלא רק לחוש לעצמו ולהזהיר אחרים בסתר שלא יתחברו עמהם. (ח').

בעלי מחלוקת- י"א שמותר לספר לשון הרע על בעלי מחלוקת, אמנם יש בזה כמה תנאים: א' דווקא כשעל ידי הסיפור תושבת המחלוקת, ואינו יכול לעשות זאת באופן אחר. ב' שיכוין לתועלת ולא מתוך שנאה. ג' שידע הדברים בעצמו, אבל לא יסמוך בזה על אחרים אא"כ נתברר לו שזה אמת לפי הכללים בענין קבלת לשון הרע. ד' שיברר היטב מי נקרא בעל המחלוקת על פי התורה, ואם אינו יכול לברר זה, שב ואל תעשה עדיף, כי בדרך כלל מי שמערב עצמו בעינינים אלו ואינו מדקדק היטב להזהר בכל הפרטים, מלבד איסור לשון הרע הוא גם מעורר מדנים ומגדיל את המחלוקת, ואם הוא אדם חשוב, הוא גורם לחילול השם. (ח').

אסור לבזות ולחרף את המתים, ויש תקנה וחרם קדמונים שלא להוציא לעז ושם רע על המתים, אפילו עם הארץ וכ"ש תלמיד חכם, וכ"ש שאסור לבזות את דברי תורתו. ומה שמצינו שהיו חכמים שקינטרו זה את זה בדברי תורה, כוונתם היתה לשם שמים שלא יתקבלו הדברים ההלכה ויצא מזה מכשול, ולא נתכוונו ללעג. (ח').

למי אסור לספר לשון הרע

אסור לספר לשון הרע לשום אדם ואפי' לקרוביו או לאשתו, אא"כ אם הוא דבר שצריך להודיע לאשתו או לשותפו לתועלת, שאז מותר, ואפילו אם לא ראה הדברים בעצמו מותר ובלבד שיאמר שלא ראה בעצמו ויש לחשוש לזה. (ח').

אסור לספר גם לקרובי מי שמספר עליו, אא"כ כוונתו שיוכיחוהו ואינו יכול להוכיחו בעצמו. (ח').

אסור לספר לשון הרע לישראל, וכ"ש שאסור לספר לנכרי שעווננו גדול הרבה יותר, ואם מלשין על ישראל בפני נכרי הוא בכלל המלשינים ודינו כאפיקורס וכופר שגהינום כלה והם אינם כלים, וכאילו חירף וגידף והרים יד בתורת משה. (ח').

אבק לשון הרע

מלבד מה שאסור לדבר לשון הרע אפילו בדרך רמז, אסור גם כן לדבר דבר שאינו גנות, אבל יתגלגל על ידי זה שחבירו יתגנה, וכדלהלן. וכתב הח"ח בהגהה שאיסור אבק לשון הרע נאמר גם באופן שאין בזה איסור לפני עוור, והיינו אע"פ שאינו קרוב כ"כ שיבואו על ידי זה לידי איסור, או שגם בלעדיו היו עוברים על האיסור.

אסור לומר "מי היה חושב שפלוני שיהיה כמו שהוא עכשיו" או "איני רוצה לדבר על פלוני" וכיצא בזה, והרי זה אבק לשון הרע. (ט').

המספר בשבחו של חבירו בפני שונאיו הרי זה בכלל אבק לשון הרע, כי גורם שיספרו בגנותו, ולכן מי שאינו בשלימות עם הרב או הבי"ד שבביר ויש לו שם דין תורה, לא ישאלנו מה יצא בדינו, שמא יצא חייב וידבר בגנות הבית דין, והרוצה לצאת ידי שמים לא ישאל אדם מה יצא בדינו, אף אם אינו יודע שיש לו דבר עם הבי"ד הזה, כי שאלה זו עלולה מאד להכשילו לדבר בגנותם, אא"כ הוא מוכרח לשואלו מפני שהדבר נוגע גם לו. וגם בפני כל אדם אסור להרבות בשבחו של אדם אחר כי יסובב מזה שהוא או השומעים ידברו בגנותו, וכן אסור לשבחו במעלות מסוימות אם מתוך זה ניכר שחסרים לו מעלות אחרות שראויות להיות לו. ויש להמנע מאד מלשבת באסיפת אנשים המדברים אפילו בשבח גדולי הדור, דכמעט לא ימלט שלא יגיעו לבסוף ללשון הרע, ולשון הרע על אנשים כאלו חמור הרבה יותר מעל סתם איש ישראל. ובפני רבים אסור בכל גוונא כי יקנאו בו ויבואו לספר בגנותו, אא"כ הוא משער שהשומעים לא יגנוה ואינו משבחו יותר מדאי, או שהוא מוחזק לכשר וצדיק שאין לו גנות כלל. (ט').

יש ליזהר שלא לשבח אדם באופן שיבוא מזה לידי הפסד, כגון לפרסם על אדם שהוא עושה חסד ועל ידי זה יבואו בני אדם שאינם מהוגנים לנצלו. (ט').

אדם שמביא עצמו לידי חשד שדיבר לשון הרע הרי הוא בכלל אבק לשון הרע אף אם מותר לספר את הדבר מצד הדין. כגון שיחשדו שהדברים אינם נכונים, או שאין כוונתו לתועלת אלא לגנותו. (ט').

דינים נוספים-

אסור לדור בשכונת בעלי לשון הרע, או להיות בחברתם, ומי שיוודע בתלמידו שהוא מבעלי לשון הרע ואינו יכול להוכיחו צריך להרחיקו. (ט').

והשומע לשון הרע ויכול להוכיח או לגרום שידבר על דבר אחר מחויב בזה כי צריך לעשות כל תצדקי כדי להפריש את חבירו מאיסור, ואפ"י אם לא יפסיקו לדבר מחויב

להוכיחם אם לא יזיק בזה, וגם בבניו ובנותיו הקטנים מצוה לגעור בהם ולהפרישם. (ט').

אסור לספר דבר שחבירו גילה לו אא"כ נתן לו חבירו רשות וגם אין בזה לשון הרע. (ט').

לשון הרע על אדם שהזיק לחבירו, ותנאי לשון הרע לתועלת

לעיל בכלל ד' נתבארו דיני לשון הרע על עניינים שבין אדם למקום, וכאן (כלל י') יתבארו דיני לשון הרע על עניינים שבין אדם לחבירו, וכיון שבפרטי הדינים יש חילוקים בזה נתבארו עניינים אלו כל אחד בפני עצמו.

הרואה אדם שמזיק או מצער את חבירו, ויודע שלא תיקן את הדבר, יכול לספר כדי לעזור לניזק ולגנות את המעשים הרעים בעיני הבריות, אפ"י ראה את הדבר יחידי- אך יש בזה ז' תנאים:

א' שיראה בעצמו, או שיתברר לו שזה אמת, ועיין בהלכות רכילות כלל ט' אם מותר לספר לנגזל עצמו.

ב' שיתבונן אם זה באמת גזל או נזק על פי דין.

ג' צריך להוכיח את החוטא לפני שמספר. ואם יודע שתוכחתו לא תתקבל מותר לספר, אך יספר בפני שלשה (ולשומעים אסור לקבל דבר זה כאמת גמורה), כי אם מספר בצניעות נראה שכוונתו לגנותו באופן שלא יגיעו הדברים לידיעתו, וכן נראה שאין הדברים אמת. ואם מפחד שירע לו אפשר שיש להקל לספר גם לאחד או שניים ובוה אם רואה שלא יקבל תוכחתו יותר טוב שלא להוכיחו. וכן אם לא יבואו לחשוד בו בשקר מותר לספר שלא בפני ג'.

ד' אסור להגדיל העולה יותר ממה שהיא, או לחסר פרט שבלעדיו יתגנה חבירו יותר.

ה' שיכוין לתועלת, ואם הוא חוטא כמותו אסור, כי ודאי אין כוונתו לתועלת. ואם הזיק לו עצמו אסור לספר כי אין כוונתו לתועלת, אלא אם יודע שתהיה לו תועלת מזה להבא שיתוקן הנזק או הצער או שימנע מלהזיק לו ולצערו יותר שאז מותר לספר לפי כללי ההתר גם שלא באפי תלתא, אף אם לא הוכיחו מתחילה מפני ששיער שלא יקבל תוכחתו, ואם יכול לסבב את התועלת באופן שיקטין את הסיפור ממה שהיה מצוה לעשות כך ויתכן שזה חיוב מן הדין, ואם יסובב לו הזק יספר רק באופן שלא ינזק יותר ממה שהיה מתחייב בבי"ד ולא יעשה זאת כי אם על פי בעלי הוראה. ובאופן שעלול הדבר לבוא לידי מלשינות, אסור בכל גוונא. (ואם לא הזיק לו אלא רק נמנע להיטיב עמו זה לשון הרע גמור. ואין התר לגמול רע למי שהזיק לקרובו, דלא נאמר "מבשרך לא תתעלם" כדי לעשות איסור). והנהגה חשובה שמי ששמוע שמישהו עשה לו רע, לא יבוש לשואלו על כך, כי הרבה פעמים יבין שהדבר אינו נכון.

ו' אם הוא יכול לסבב התועלת באופן אחר, או שיכול להמעיט את הגנות, מחויב בזה.

ז' שלא יגרם לו נזק יותר ממה שבי"ד היו עושים לו, ואם הוא עד אחד והוא רואה שהשומעים יעשו מעשה על פי דבריו, אסור לספר, ומותר רק לזרזם שיביאו את הגזלן לדין, ושם הוא יעיד.

ותועלת היינו או לעזור לניזק שיתמעט ממנו הצער ממה שביישהו, או שיוכיחו את המבייש ואולי הוא יפייס את המתבייש, או שמספר במטרה שיתרחקו מדרך רשע, ואולי גם הוא עצמו יחזור בתשובה, אך כל זמן שאין תועלת לנדון עצמו בממון אסור לספר לאחרים משום שהדבר עלול להגיע לניזק והוי רכילות, וגם הנזק בזה שיגרם עי"ז מחלוקת רב על התועלת, וכן צ"ע אם מותר לספר היכא שיש איזה צד זכות. אבל אם משער שלא תהיה תועלת מהסיפור אסור לספר.

אין חילוק בין אם הניזק ביקש ממנו לספר או לא, וכן אין חילוק אם הוא קרובו.

בתנאים הנ"ל מותר לפרסם גנות מי שדיבר לשון הרע על אחר, ובלבד שהניזק יודע מזה, אבל בלאו הכי עובר על רכילות, אא"כ תצא מזה תועלת לניזק כגון שגורם בדבריו שלא יאמינו לדברים ולא יספר עליו יותר. ואם שמע אחד מלגלג על ת"ח צריך לנדותו, אבל אסור לספר זאת לאותו ת"ח, ולגלות לאחרים כדי שיקנאו לכבוד הת"ח מותר, לפי תנאי התר לשוה"ר לתועלת הנ"ל, ואמנם התנאי השלישי שצריך להוכיחו מתחילה, אם הוא משער שתוכחתו לא תועיל לא יתווכח עימו כלל בענין זה, כי הלה יוסיף לבזותו יותר ובפניו וקרוב הדבר שיספר את הדבר ליותר אנשים כדי שישכנע אותם לפני שהלה ידבר כנגדו, ולכן גם א"צ לומר את הדבר באפי תלתא.

גם בעבירות שבין אדם למקום מותר לספר רק לפי ז' תנאי ההתר הנ"ל, אא"כ ראה אותו עובר כמה פעמים במזיד על דבר שאיסורו ידוע לכל, וכפי שנתבאר בכלל ד' עם התנאים המוזכרים שם, אך א"צ לחשוש שמא עשה תשובה, כיון שעשה את העבירה כמה פעמים, ולענין תוכחה צע"ג דאפשר שמדינא יצא מכלל עמיתך ואינו חייב להוכיחו ורק מידה טובה ומצוה בעלמא להוכיחו. ובדברים שבים אדם לחבירו אף אם עשאם כמה סעמים לא יצא מכלל עמיתך וחייבים להוכיחו, וכן מצות אהבת רעים ולא תשנא וכדומה שייכים גם בו, אמנם אם זה דבר שא"א לטעות בו בשום אופן יש לעיין הרבה אם שייך מצות תוכחה.

אסור לספר שבעיר מסוימת אין מכניסים אורחים כראוי, אא"כ הוא משער שיוכיחום ויהיה בזה תועלת, והוא נזהר בכל פרטי ההתר.

מי שנעשה לו דבר שלא כהוגן ושואל מי עשה לו, אסור לספר מי עשה, ואפ"י אם חושדים בו מותר רק לומר שהוא לא עשה, ואם עי"ז יבינו מי עשה זאת, אם זה דבר שאינו הגון מותר לומר אני לא עשיתי, אבל אם הדבר אינו עוולה ורק לשואל זה נראה עוולה, נראה שאסור לומר אני לא עשיתי, וצ"ע. ולפנים משורת הדין ראוי לקחת את האשמה על עצמו, כדי למנוע בושה מחבירו.